

Wlassics Gyula oktatásügyi reformjainak visszhangja a korabeli pozsonyi magyar elit körében (1895–1903)

KORPÁS ÁRPÁD

The resonance of Gyula Wlassics' educational reforms among the Hungarian elite in Bratislava (1895-1903)

Abstract

The present paper gives an insight into how the contemporary Hungarian intellectuals in Bratislava reflected on the steps and plans of the Hungarian Minister of Religion and Public Education, Baron Gyula Wlassics, in the columns of the Hungarian daily newspaper *Nyugatmagyarországi Híradó* in Bratislava between 1895 and 1903. The period of Wlassics was marked by the approval of some of the reform laws in Hungarian church policy (secularisation), as well as a series of educational reforms (the establishment of hundreds of public schools, the admission of women to certain university faculties, etc.) The Hungarian elite in Bratislava and Bratislava County at the time followed the minister's steps in the field of national education and the gradual Hungarianisation of schools, as the Bratislava region was also one of the multi-ethnic regions of contemporary Hungary. The authors of the paper also dealt with various aspects of physical education in schools, the status of teachers and women's education (for example, they called for the establishment of a girls' secondary school).

Keywords: *Nyugatmagyarországi Híradó*; Wlassics Gyula; Pozsony; education; nationality issues; Hungarianisation; Hungarian Minister of Religion and Public Education

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Education – History of Education

DOI: 10.36007/eruedu.2025.1.100-113

Bevezetés

Jelen dolgozat arról nyújt rövid áttekintést, hogy miként reflektált a korabeli pozsonyi magyar értelmiség a *Nyugatmagyarországi Híradó* napilap hasábjain az 1895 és 1903 közti magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Wlassics Gyula oktatáspolitikai reformokkal kapcsolatos lépéseire és terveire.

Wlassics a szaktárca élén

Báró zalánkeméni Wlassics Gyula (Zalaegerszeg, 1852. március 17. – Budapest, 1937. március 30.) az 1895. január 15-től 1903. november 3-ig terjedő időszakban volt Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere (1899. február 26-ig báró Bánffy Dezső, utána Széll Kálmán kormányában). Az 1892-től 1905-ig a Szabadelvű Párt képviselőjében országgyűlési mandátummal bíró politikus jogászként és közjogi íróként, valamint a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként is ismert. Hosszú időn át (1906–1933) a Közigazgatási Bíróság elnöke volt. E tisztségéből kifolyólag 1918-ig az országgyűlés főrendiházi, 1927-től pedig felsőházi tagja volt (előbbinek 1918-ban néhány hónapig, utóbbinak 1927-től 1935-ig egyben az elnöke is; a főrendiházat 1918 és 1927 közt nem hívták össze, 1927-től pedig már felsőház néven működött) (Jónás 2002).

Bár ez az áttekintés oktatáspolitikai kérdésekre fókuszál, röviden ki kell térnünk a 19. század végi magyarországi egyházpolitikai reformtörvényekre is. Ezek közül hármat Wekerle Sándor 1892 és 1895 közti első kormánya fogadtatott el 1894-ben. A házassági jogról szóló XXXI. törvénycikkely bevezette a világi illetékes személy előtt kötendő és bíró által felbontható polgári házasság intézményét, a XXXII. törvénycikkely alapján a felekezeti vegyes családokban a szülők megállapodhattak, hogy gyermekük mely keresztény-keresztyén egyházhoz tartozzon, a XXXIII. számú jogszabály pedig kötelezővé tette az egységes állami anyakönyvezést (Fazekas 2012).

A katolikus klérussal, a főrendiház egy részével és az uralkodóval, I. Ferenc Józseffel is ellentétbe kerülő Wekerle 1895 januárjában a törvények jóhírével fejében kénytelen volt távozni posztjáról – fél évvel azután, hogy első vallás- és közoktatásügyi minisztere, a katolikus hitét gyakorló gróf Csáky Albin a kialakult feszültség miatt lemondott. A Wekerle-kormány fennmaradó hónapjaiban báró Eötvös Loránd irányította a szaktárcát (Pölöskei – Gergely – Izsák 1997). A Wekerle bukása után alakult Bánffy-kormányban már Wlassics vezette a vallás- és oktatásügyi területét.

Wlassics minisztersége első évében, 1895-ben vitte keresztül a Csákytól „örökölt” további két egyházpolitikai reformjavaslatot: az egyik alapján az izraelita is bevett vallássá vált, a másik pedig a vallás szabad gyakorlatát szavatolta (Katus 2012).

Oktatásügyi szempontból különösen fontos, hogy – báró Eötvös József, az 1867-es kiegyezés utáni első vallás- és közoktatásügyi miniszter koncepciójához igazodva – Wlassics megbízatása idején több mint ezer új állami népiskola kialakítását tűzték ki célul, és ezek közül több száz létre is jött. Engedélyezték a nők felvételét az egyetemek bölcsészeti, gyógyszerészeti és orvosi karaira. A miniszter a felsőoktatás terén nagy állami beruházásokat irányított vagy indított el Budapesten és az 1872-ben alapított kolozsvári egyetemen. Bevezette az adjunktusi intézményt, hogy a professzorok mellett fiatal oktatók biztosíthassák a felsőfokú képzés folytonosságát. Az orvostanhallgatók esetében kötelezővé tette a tényleges orvosi praxis előtti egyéves kórházi gyakorlatot (Mann 2002).

A Nyugatmagyarországi Híradó

A dualizmus korában a gazdag sajtóhágyományokkal bíró, a századfordulóra már több mint 65 ezer lakosú Pozsonyban is fellendült és modernizálódott az újságírás. A korabeli magyar trendeket követve a városban 1873-tól több magyar hírlap jelent meg egymás után. Az 1890. szeptember 14-től heti hat számmal jelentkező *Nyugatmagyarországi Híradó* két korábbi periodikum egyesítésével jött létre. Az egyik elődlap az id. Vutkovich Sándor (1845–1905) jogakadémiai tanár, irodalomtörténész és publicista, a Toldy Kör tiszteletbeli elnöke által alapított *Pozsonyvidéki Lapok* volt (1873–1890, kezdetben heti két, majd három számmal). A másik elődlapnak az Orbók Mór (1853–1930) pedagógus és tankönyvíró által életre hívott, de 1888-tól id. Vutkovich vezette *Pozsonymegyei Közlöny* (1887–1890) hetilap tekinthető (Korpás 2021).

A *Nyugatmagyarországi Híradó* az 1875 és 1905 közt kormányzó, az 1867-es államjogi koncepciót követő, a klasszikus liberalizmus ideológiáját és a nemzetállami eszmét valló Szabadelvű Párthoz állt közel. „Mint hírlapi közeg hazafiasan szolgálja, alapítója szellemében, a hazai s nemzeti ügyet. Politikai iránya a nemzeti szabadelvűség, melynek legfőbb célja a nemzetállamnak a kiépítése. Nemzetiségek lakta vidéken e lap valóban nemes missziót teljesít. Társadalmi és kulturális téren is a nemzeti eszme vezérli” – írta a lapról 1905-ben Ortvy Tivadar (1843–1916) pozsonyi helytörténeti kutató (Ortvay 2008).

A korabeli pozsonyi magyar elit a Pozsony vármegyében működő iskolák lehető legteljesebb magyarnyelvűsítésére törekedett, ezért az újság rendszeresen kitért a közoktatás magyarosításával kapcsolatos esetekre, fejleményekre. A Magyarország egyéb régióiból felhozott példák ismertetése és véleményezése ugyanis alkalmat adott a pozsonyi és/vagy Pozsony vármegyei magyarosodás-magyarosítás tematizálására.

A nemzetiségi kérdés tehát nem csupán Pozsony vármegye kapcsán foglalkoztatta a lap szerkesztőit és szerzőit. Jóval nagyobb régióra figyeltek oda, mert a *Nyugatmagyarországi Híradó* működését a királyi ítélőtáblák és királyi főügyészségek szervezéséről szóló, 1890. évi XXV. törvénycikkely értelmében 1891. május 1-jén létrehozott Pozsonyi Királyi Itélőtábla egész illetékességi területére ki akarták terjeszteni.¹ Az említett illetékességi terület Nyugat- és Északnyugat-Magyarország nemzetiségileg vegyes (elsősorban szlovák és magyar, részben német) lakosságú régiójának számított, ugyanis a pozsonyi ítélőtábla alá rendelték az aranyosmaróti, a nyitrai, a pozsonyi, a rózsahegy-i és a trencsényi törvényszéket (Korpás 2025).

Az asszimiláció gyakori tematizálása a felelős szerkesztők szakmai és ideológiai profiljából is adódott. A *Nyugatmagyarországi Híradó* alapítója, id. Vutkovich Sándor munkásságában (különösen publicisztikájában) fontos tényezőnek számított a nemzetállami koncepció érvényre juttatása. Ugyanez állapítható meg az egyik elődlapot, a *Pozsonymegyei Közlönyt* szerkesztő Orbók Mórral kapcsolatban is. Ő 1882-től társszerkesztője volt a *Felvidéki Nemzetőr* című nyitrai lapnak, amely

¹ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1890. szeptember 24., 3.

a felső-magyarországi magyarorsítást zászlajára tűző Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FMKE) létrehozását kezdeményezte. A szervezetnek egyébként a kezdeti elképzelések szerint Pozsony lett volna a székhelye, de az első közgyűlés Nyitra mellett döntött (Vesztróczy 2024).

A pozsonyi magyar napilap Wlassics oktatáspolitikájáról

A Nyugatmagyarországi Híradó viszonyulása az oktatásügyi kérdésekhez

Bár a téma alaposabb elemzést igényelne, úgy tűnik, más tárcák lapbéli prezentálásával egybevetve Wlassics minisztériuma arányon felül szerepelt a *Nyugatmagyarországi Híradó*-ban. Feltételezhető, hogy ebben – a szakterület kétségkívüli fontosságán túl – több helyi tényező is szerepet játszhatott. Az egyik az, hogy az újság alapkoncepcióját meghatározta az előlapjaiból átörökitett jelleg, hiszen a *Pozsonyvidéki Lapok* a címlapján szereplő meghatározás szerint kezdetben „Pozsonymegye s a pozsonyi tankerületi tanítóegylet hivatalos közlönye” volt, később pedig „Pozsonymegye, a pozsonymegyei gazdasági egylet, a pozsonymegyei iskolatanács, s a pozsonyi tankerületi tanító-egylet hivatalos közlönye” (DIKDA 2025). Az oktatásügyi témáknak szentelt nagyobb figyelem további oka lehetett, hogy a *Nyugatmagyarországi Híradó* tulajdonosa és több munkatársa (például az áttekintésünkben idézett Prém József vagy Plachy Bertalan) pedagógusként tevékenykedett. Harmadrészt a dualizmus kori Pozsony folyamatosan szorgalmazta a helyi iskolahálózat bővítését, a jogakadémiák státuszának rendezését és a pozsonyi tudományegyetem létrehozását, s ezért nagy figyelemmel kísérte az országos és regionális oktatáspolitikai ügyeket.

A lap üdvözölte, hogy a megbízatása kezdetén Wlassics energiáit is lekötő szekularizációs jogszabályok elfogadtatása után a szaktárca behatóbban foglalkozhat a közoktatásüggyel. Prém József (1850–1910) pozsonyi állami főreáliskolai tanár, a Toldy Kör főtítkára kifejtette, hogy az egyházpolitikai törvények körüli huzavona egyértelműen hátráltatta a minisztert az oktatási reformok keresztülvitelében.

Nap-nap után látjuk, hogy [Wlassics] nem csak a vallásügyek, hanem a közoktatás minisztere is akar lenni. Ha az egyházpolitika sikeres érvényesítése roppant áldozatot követelt: ebben az áldozatban a társadalmi béke rövid ideig tartó megbolygatása, a pártok szembeszállása, egy sor nagy talentum elkoportatása együtt véve mind csekély rész; hanem igenis nagy rész az a tömérdek időfecsérlés, mely megfosztotta az ezredéves nemzetet a kultúra sok áldásától, a közoktatás jelentékeny haladásától. A millenium előtti pár évben minden esztendő egy évtizedet jelent, és minden év, mely meddön múlik el, mind megannyi évtizedre veti hátra a magyar civilizációt.

A főreáliskolai tanár azt is hozzáfűzte, hogy a szekularizációs törvények körüli vita már gróf Csáky Albin minisztersége idejétől (egészen pontosan a javaslatok 1893-as előterjesztése után) fékezte a tanügyet, bár „még senki sem sejtette akkor, hogy az egyházpolitika s az ebből származó zavarok egyszeribe útját állják minden oktatásügyi haladásnak” (Prém 1895a).

Tegyük hozzá, hogy Wlassics fellépésekor szakmai berkekben országszerte feszültséget keltett az oktatásügyi lépések kényszerű halasztása-késedelme. Példaként idézzük Király Pált (1853–1927), a fehértemplomi (Bela Crkva, ma Szerbia) állami főgimnázium igazgatóját, aki ekkoriban szintén úgy gondolta, hogy az új miniszter „száz meg száz félbenhagyott munkát talál hivatalában, csak ezeket fejezze be, s már akkor is nagy, de megbecsülhetetlen szolgálatokat tesz a következő nemzedéknek”. Király szerint „az elvi harcok lezajlása után tehát teljes erélyvel kell hozzálátni a javításhoz, közoktatásunknak mind a három fokozatán, hogy Magyarország ne csak névleg, de tényleg is kulturállam legyen” (Király 1895).

Két héttel Wlassics miniszteri beiktatása után Plachy Bertalan (1846–1905) pozsonyi kerületi tanfelügyelő és királyi tanácsos a *Nyugatmagyarországi Hirdő*-ben azt fejtegette, hogyan kellene közelítenie az új tárcavezetőnek az 1868-as népiskolai törvény tervezett módosításához. Figyelmeztetett, hogy a jogszabály „által megteremtett intézményeknek 25 éves múltja van s hatásuk átment a nemzet köztudatába”. Éppen ezért óvatos reform szükséges, mert „az állami tevékenység egy ágának sincsen oly konzervatív természete, mint a közoktatásnak, a melyre vonatkozó organikus törvények revíziója az európai kultur államokban csak a tér és idő nagy próbájának alávetett hosszú időközökben s mindig az alapelvek megbotyogatása nélkül történt”. Plachy úgy gondolta, „a kulturális intézmények feltétele: az állandóság, s ha valahol, úgy a közoktatásügy terén áll azon kormányzati elv, hogy eredménytelen minden törvényhozás, melyet a nemzet közvéleménye nem támogat” (Plachy 1895).

Plachyhoz hasonlóan Prém is meglelégedéssel nyugtázta, hogy Wlassics ígéreteinek „sorjában való beváltására már is megvannak a tanujelek”. Addigra ugyanis a Országos Közoktatási Tanács megvitatta a középiskolai tanterv revízióját, „a görög és olasz tanulmányutat az egyiptomi, aztán a norvég követi, hogy tanáraink látóköre szélesbüljön”. A tankönyvirodalom „mostoha állapota mihamarább meg fog javulni”, az egyetemi tanárok képzése „a legégetőbb tervek egyike lett”, és megoldódni látszik a középiskolai tanárok internátusi elhelyezésének a kérdése is. Rendezték a tornatanítók fizetését, és kerületi tornabemutatók formájában megvalósul az ún. játéktanfolyam (Prém 1895a).

A pozsonyi főreáliskolai tanár külön vezércikkben foglalkozott az iskolai testzés reformjával.

Most a mikor napirenden van az a nemzetközi óhaj és terv, mely immár valósul is, hogy a régi olimpusi játékokat egész fényükben föllevenítsék – utal a szerző az első újkori, 1896-os athéni olimpia előkészületeire –, a mi magyarországi reformjaink még inkább nyernek jelentőségben, fontosságban. Dr. Wlassics Gyula miniszter, ki oktatásügyünket egészen a modern színvonalra emeli és mindig célszerű intézkedésekre törekszik: mindek előtt a tornatanárok helyzetét javította meg.

A cikkíró ezzel összefüggésben figyelmeztetett az iskolai játszótérek fontosságára (Prém 1895b). Már Csáky Albin idején, 1893-ban miniszteri körirat szorgalmazta a törvényhatóságoknál a tanulóifjúságot szolgáló játszótérek létesítését, de Wlassics is csak később, 1897-ben hozta meg azt az első rendeletet, amely kimondta, hogy

az új elemi iskolákban 300 négyzetméternyi játékkeret kell biztosítani az osztályoknak (Földváry 2020). A periodikum tudósított az 5-6000 tanuló bevonásával tervezett millenniumi tornaverseny előkészületeiről² és a diákság körülbelül négyezer résztvevővel lezajlott 1901-es országos tornaversenyéről is.³

A napilap időnként helyet adott az oktatáspolitikát óvatosan bíráló véleményeknek. Sebestyén Árpád, a pozsonyi izraelita polgári fiúiskola magyar nyelv, földrajz, természetrajz és ének szakos tanára egy 1902-es cikkében kritikát fogalmazott meg a középiskolai képzés egységesítésével kapcsolatban. Előrebocsátotta, hogy „dacára a sok üdvös rendeletnek és újításnak, amellyel Wlassics Gyula, ez a fáradhatatlan kulturférő törekszik a rozoga rendszeren javítani”, még nagyon sokat kell tenni az európai színvonal eléréseért. Elutasította azt a kormányzati álláspontot, miszerint a gimnáziumok elsősorban a tudományegyetemekre, a reáliskolák pedig a budapesti Műegyetemre készítik fel növendékeiket. Sebestyén szerint egyre több gimnazista állta meg a helyét a Műegyetemen, és – latinból póttérletségizve – egyre több reáliskolát végzett diák tanult tovább sikeresen a tudományegyetemen. A tanár javaslatot is megfogalmazott: az összehangolt középiskolai képzés terén „az egység tulajdonkép csak az alsó osztályokra terjedjen ki, a felsőbb osztályok pedig elágazásokkal bírjanak”, mert „a szülők fel volnának mentve a korai pályaválasztás gondja és szüksége alól, másrészt pedig nagy mértékben csökkene a pályatévesszettek száma”. Idézte a szerző Wlassics panaszát, hogy míg a középiskolák túlszűfoltak, a kereskedelmi és ipariskolákban kevesebb a diák. „És ez tényleg így van; sőt azok a szülők, a kik gyermekeiket az ipariskolába küldik, nem tekintik egyébnek ezt az intézetet – ha még oly hasznos és magasabbrendű ügyességre is képesít –, mint menedékháznak, a melyben mindenünnen kikopott, vásott erkölcsű és csekély tehetségű gyermekekkel kísérlelnek meg végpróbát.” (Sebestyén 1902)

A nők képzésével kapcsolatos reformok

Nagy volt a visszhangja a *Nyugatmagyarországi Híradó*-ban annak, hogy Wlassics 1895 decemberében rendeletileg engedélyezte a nők hallgatói jogviszonyát a magyarországi egyetemek orvosi, gyógyszerészeti és tanárképző karain (Magyarországi Rendeleték Tára 1895). A miniszter eredeti elképzelése szerint az egyetemek minden világi fakultása és a Műegyetem is megnyílt volna a nők előtt, de I. Ferenc József ezzel nem értett egyet.

A lapalapító és -tulajdonos id. Vutkovich Sándor vezércikkben üdvözölte Wlassics döntését, amely szerinte „a szellemi szabadelvűség hatalmas vívmánya”, s amely Magyarországot „a legliberálisabb államok sorába emelte, a nélkül, hogy a túlzó nőemancipátorok zászlaja alá szegődött volna”. Kiemelte, hogy Wlassics nem tervezgetett évekig, „hanem megszerezte szép csendben a királyi rezolúciót és megadta a nőknek a szabadságot, hogy a kik tudományos hivatást éreznek, érvényesíthessék tehetségüket a tisztességes megélhetés terén”. A publicista az

² Tanulók országos tornaversenye. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. október 12., 2.

³ Országos tornaverseny Budapesten. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. május 29., 1.

adott korra (is) jellemző moralizálást sem hagyta ki: „...mi sokkal szívesebben látjuk a nőket az egyetemeken, mint a kerékpáron, mert a nők testalkata nem az ülő sportra termett s az ember esztétikai érzékét sérti a kerékpáron átvetett lábbal ülő nő helyzete” (Id. Vutkovich 1896).

Vezércikkben fejtette ki a Wlassicsével azonos álláspontját Ghyczy József (1832–1913), a Pozsonyi Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola igazgatója is. Utalt arra, hogy a „gyermekkertésznőként”, azaz nevelőként, valamint tanítóként, munka-, ipar-, rajz-, ének-, zene- és tornatanítóként tevékenykedő nőkön kívül „so- kan a színészeti pályán érvényesítik tehetségüket”, festésszettel foglalkoznak, jelen vannak a vasúti, távíró- és postahivatalokban, a női kereskedelmi tanfolyamok felállítására pedig számosan működnek gyárakban és hivatalokban. „Ha elgondoljuk, hogy mindezen említett pályanemeket – mindmegannyi megélhetési állomásokat – mily nehéz küzdelemmel kellett a női nemnek elfoglalni, de elfoglalva azokon meg is tudtak maradni: akkor méltán jósolhatunk az új harcosoknak is küzdelem, de jövőt is” – jegyezte meg a szerző (Ghyczy 1897).

A lap konkrétan is kitért a nők képzését gátló tényezőkre. Pozitívan értékelte például Wlassicsnak azt az áthidaló javaslatát, amellyel a felsőbb leányiskolákban lehetővé tették a latinnyelv-tanfolyamokat: „Kétségtelen, hogy a tudományos pályák előfeltételének, a középiskolai képesítésnek, az érettséginek megszerzése jövőre is nehezebb lesz a nőknek, mint a férfiaknak. Mindamellett méltánylandó Wlassics Gyula okos körültekintése, a mivel ezen is igyekszik segíteni. Tetemes könnyítés, hogy azokban a felsőbb leányiskolákban, ahol kellő számmal jelentkezik tudományos képesítésre aspiráns, ott a latin nyelv elsajátítására megadja a lehetőséget a latin tanfolyam engedélyezése. Íme, nagyjában ez Wlassics legújabb reformja.”⁴

A budapesti Országos Nőképző Egyesület addigi iskolája 1896-ban leánygimnáziumot létesített (Bodó 2024), hogy növendékei az egyetemi képzés alapfeltételéül szolgáló kvalifikációt szerezhessenek. A pozsonyi újság már az előkészületek idején figyelte a fővárosi iskolaalapítás folyamatát, és 1895-ben így számolt be arról:

Az átalakítás természetesen nem könnyű és az egyesület mielőtt e fontos lépést megtenné, egy nagyobb bizottságot kért fel véleményadásra. [...] Az értekezlet vezetésére Beöthy Zsolt egyet. tanárt kérték fel, ki hosszabb beszédben fejtegette, hogy a női középiskola szükséges már azért is, mert az egyetemi tanítás nem lehet kétféle, ennek alapfeltétele pedig, hogy nő és férfi a tanulmányokhoz egyenlő előkészítéssel fogjon hozzá. E cél elérésére két út lehetséges, ha t. i. vagy az állam, vagy a társadalom gondoskodik erről. Ő a siker érdekében megfelelőbbnek tartaná, hogy a társadalom vegye kezébe az ügyet.⁵

Az újság néhány évvel később a hasonló célú helyi kezdeményezést is felkarolta. A városban 1875-ben ipartanítónő-képző intézet létesült, 1883-tól 1916-ig működött a bentlakásos, azaz internátussal rendelkező Pozsonyi Magyar Királyi Állami Felsőbb (Felső) Leányiskola, majd 1916-tól 1919-ig a Pozsonyi Magyar Királyi Állami Felső Leányiskola és Leánygimnázium (Popély 2003). A leányiskolához kapcsoló-

⁴ Nők az egyetemen. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. november 27., 1–2.

⁵ Nők középiskolája. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. december 5., 3.

dóan 1891-től egyéves női kereskedelmi és háztartási szaktanfolyamokat indítottak (Kulcsár 2000; Tancer 2022). Id. Vutkovich Sándor publicisztikájában helyeselte egy pozsonyi leánygimnázium létesítését, mert az „kulturális és társadalmi szempontból szerfölött fontos”, de – tette hozzá – „az legkevésbé sem vonható kétségbe, hogy a leánygimnázium sok ember szemében csak divaticskely és a nagyobb műveltség fényűzése”. A közíró hangsúlyozta, hogy ha a helyi mozgalom megfelelő irányban fejlődik tovább, támogatja a leánygimnázium ügyét (Id. Vutkovich 1902). Wlassics 1902. október 9-én fogadta azt a városi küldöttséget, amely a leánygimnázium létesítéséhez kért minisztériumi hozzájárulást.⁶ Ehhez képest a szorgalmazott intézmény csak 1916-tól működött, igaz, a városban 1909-től a nők középfokú képzését részben a Pozsonyi Felső Kereskedelmi Iskola vállalta fel (Kulcsár 2002).

A nemzetiségi kérdés

A többnemzetiségű Pozsonyban az 1848/49 és 1918 közti időszak statisztikái szerint az 1850-es évekbeli 6–7 százalékról az 1910-es 40,5 százalékra növekedt a magyarok aránya. Ezzel párhuzamosan egyre gyarapodott a magyar értelmiségi és hivatalnokréteg is. A dualizmus korában azonban végig a német nyelv és a német ajkúak közössége volt a legerősebb (Szarka 2005).

A századfordulós helyi magyar elit magyarosítást sürgető része nyilvánvalóan nemcsak a Bánffy- és Széll-kormány ilyen irányú célkitűzéseivel rokonszenvezett, hanem például azzal is tisztában lehetett, hogy Wlassics politikusi pályája kezdetétől szorgalmazta a magyar nyelvterület (és esetenként egyben az ország) peremén lévő többnemzetiségű városok – köztük Pozsony – magyar jellegének erősítését. Már első, 1892-es képviselőjelölti programbeszédében hangsúlyozta, hogy „a magyarság védőbástyaivá alakultak a városok”. Hozzátette: „A városi életet fejleszteni, izmosítani minden magyar kormánynak, az egész magyar társadalomnak visszautasíthatlan kötelessége. Különösen, ha a rendezésre kerül a sor, nem szabad chablonok, egyenlő elbánás kedvéért elerőtleníteni azokat a városokat, amelyek az ország határszélén keletkezve, valódi végvárai a magyar államnak. Missiótelepei a magyar nemzeti állameszmének! És ezért külön tekinteteket érdemelnek.” (Wlassics 1892)

A korabeli helyi és regionális magyar fórumokon megkerülhetetlen téma volt a magyar nyelvhasználat általános térnyerésének és iskolai használatának a kérdése. A *Nyugatmagyarországi Híradó* sokszor foglalkozott ezzel a problémakörrel. Rendre üdvözölte, hogy a Bánffy- és a Széll-kormány, illetve azok vallás- és közoktatásügyi minisztere az oktatáspolitikai terén határozott magyar szempontokat követ. A *Híradó* egyik 1897-es vezércikke szerint Bánffy Dezső kormányfő és miniszterei szinte kivétel nélkül „a nemzeti sovinizmus emberei”, és „Wlassics Gyula kultusz miniszternél még a legutulzóbb magyar se lehet magyarabb”, mert újításai abból állnak, hogy „a nemzetiségi vidékek magyar kulturpontjainak megerősítése mellett a magyar faj kulturkifejtésére kell helyezni a súlyt”.⁷

6 Küldöttség a kultuszminiszternél. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. október 10., 3.

7 Nemzeti kormány. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1897. február 14., 1.

A lap körüli értelmiségiek a helyi iskolahálózatra (az alsóbb fokú tanintézmények mellett a jogakadémiára és a remélt tudományegyetemre is) úgy tekintettek, mint a magyarosodás-magyarosítás egy-egy fontos eszközére. Megelégedettséggel szemlélték, hogy az oktatáspolitikának is ez a megközelítésmódja:

Wlassics minden intézkedésén a nemzeti eszme zománca fénylik. Mind az, a miket a felsőbb oktatás reformjáról, a népoktatás intenzív fejlesztéséről, az állami iskolák szaporításáról, az iskola-gondnokság reformjáról, a tanfelügyelői intézmény fejlesztéséről, a polgári iskolák gyökeres átalakításáról, az új rendtartásról és tantervről, főleg pedig a szinmagyarság kulturális igényeinek fokozottabb kielégítéséről mondott, csak azt bizonyítja, hogy Wlassics Gyula kezében a magyar közoktatásügy vezetése a legjobb helyen van.⁸

A *Nyugatmagyarországi Híradó* nemcsak a pozsonyi/vármegyei nemzetiségi viszonyokat elemezte, hanem viszonylag gyakran tért ki a felső-magyarországi magyarosodás problémakörére is. Amikor például 1898-ban úgy látta, hogy az FMKE saját bevételeiből képtelen finanszírozni a magyarosítást célzó tevékenységét, kifejezte abbéli reményét, hogy Wlassics támogatni fogja a nemzetiségi területeken működtetett egyesületi óvodák működését.⁹

A napilap a szerző nevének feltüntetése nélkül közzétett, minden bizonnyal szerkesztőségi álláspontnak szánt vezércikkben ismertette Wlassics Budapest székesfőváros tanácsához intézett, az elemi iskolai tanrendre vonatkozó leiratát. Ebben a miniszter azt javasolta, hogy a fővárosi népiskolák tantervéből iktassák ki a németnyelv-oktatást. A cikk ennek kapcsán Pozsonyra is kitért: „Szeretünk önmagunknak hizelegni, mi pozsonyiak, hogy városunk mily rohamosan magyarosodik. Fájdalom, ez nem így van. A ki nem hiszi, menjen ki csak a külvárosokba egy kicsit sétálni, – mintha valami németországi városban volna. Ez lesz a benyomása. Nem a hivatalnoki osztályról, melynek kell birnia a magyar nyelvet, hanem a polgárságról kell megítélni, hogy milyen nyelvű valamely város lakossága. [...] Hisz nem csoda; hisz most a millennium küszöbén, nemzetünk ezer éves fenállásának megünneplésének közelében még mindig van Pozsonyban elemi iskola, hol nem a magyar nyelv a tanítási nyelv” – figyelmeztette korabeli olvasóját a *Nyugatmagyarországi Híradó*. Miután az élet más területéről is hozott a német nyelvi dominanciát aláátmasztó példákat, hozzátette:

Ezért igazán itt az ideje, hogy teljes eréllyel megkezdjük az akciót a magyar nyelv jogai mellett. [...] Mindenek előtt minden elemi iskolában magyarnak kell lenni a tanítás nyelvének. Sőt ki kell küszöbölni a népiskolából a német nyelvet. [...] Számptalan útja és módja volna a német nyelv kiszorításának mindazon helyekről, a hová illetéktelenül tolatkodott be. De mindezekhez az volna szükséges, hogy társadalmunk magyar része, mint egy ember állana be munkásnak a magyarosítás ügyének előmozdításához.¹⁰

8 Wlassics kultúrpolitikája. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. február 17., 1.

9 A felvidéki magyar közművelődnél egyesület. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1898. február 24., 3.

10 A német nyelv. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. augusztus 1., 1.

Amikor Pozsony 1918 és 1919 fordulóján a csehszlovák legionáriusok kezére került, azaz a formálódó Csehszlovákia részévé vált, a város 19 népiskolája közül 16 magyar, 3 pedig német tanítási nyelvű volt (Huska 2021).

A napilap 1896 novemberében egészségdalas vezércikkben foglalkozott a Pozsonyi Orthodox Rabbiképző Intézet nyelvhasználati kérdéseivel. Teljes terjedelemben közölte Plachy Bertalan tanfelügyelőnek a tanintézmény vezetőjéhez, Schreiber Bernát (1842–1906) pozsonyi ortodox főrabbihoz intézett korábbi levelét, amelyre az oktatásügyi tisztviselő a cikk közléséig nem kapott választ. A lap hangsúlyozza, hogy míg a pozsonyi neológ zsidóság „tartalék gondolat nélküli őszinteséggel simult a haza kebelére, s nemcsak iskoláit vonta a magyar közművelődés szolgálatába, de vallási formáit is igyekszik áthatni annak szellemével”, addig a helyi ortodox közösség „megcsontosodott maradiságában tiszteletreméltó hagyományt lát még a német jargon nyelv fentartásában is, s templomai, valamint papnevelő intézeteiben a magyar közművelődés követelményeinek érvényesítését vallása ellen intézett merényletnek tekinti”. Plachy tanfelügyelőként követelte, hogy a főrabbi „a vezetése alatti hittani intézetben a magyar nyelv és irodalom, nem különben a lelkipásztorkodástanának (prudencia pastorális) magyar nyelven való oktatásáról a jövő tanévig képesített tanerők által gondoskodni és az eredményről engem minden esetre értesíteni sziveskedjék”. Mivel a levél a cikk szerint válasz nélkül maradt, az ügyet maga a miniszter vette át.¹¹

A *Nyugatmagyarországi Híradó* nemcsak a meglévő iskolák tanítási nyelvének magyarrá tételével igyekezett előmozdítani a város magyarosodását, hanem új tanintézmények létrehozásával is. A dualizmus kori Pozsonyban ez a nevelés- és oktatásügy minden szintjén jelentkező, átfogó és kitartó törekvés volt a városi és vármegyei magyar elit részéről, hiszen például a meglévő helyi felsőoktatási bázis tudományegyetemmé integrálását is célozta. Ezt az igyekezetet itt most csak egy Wlassics minisztersége idején felvetett kezdeményezéssel illusztráljuk. Plachy tanfelügyelő Pozsony szabad királyi város törvényhatósága közigazgatási bizottságának 1895. szeptember 9-i ülésén községi polgári fiú- és leányiskola felállítását vetette fel. Hangsúlyozta, hogy az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkely 59. §-a az ötezernél nagyobb lélekszámú városokat erre határozottan kötelezi. Plachy szerint „bántó jelenség, hogy a művelt magyar polgári osztály megteremtését célzó ezen nagyfontosságú kulturális intézmény az ország második fővárosában részint csak elégtelen eszközökkel rendelkező magán-vállalkozás kezében van, részint egy felekezeti, ez esetben izraelita polgári fiú-iskola által van képviselve”. (A tanfelügyelő a „második főváros” megfogalmazással Pozsony korábbi, több évszázados fővárosi múltjára utalt.) Úgy vélte, a felállítandó polgári fiú- és leányiskola jól szolgálhatná a lakosságnak azt a rétegét, amelynek „az elemi műveltség kevés, a gymnasium, vagy reáliskola pedig sok”. Egy ilyen iskola – fejtegette a szerző – megszabadítaná a „középtanodákat” attól „a felesleges, oda nem illő ballaszttól”, amely azonban „még mindig értékes anyag lehet a classikus nyelvekkel nem foglalkozó, s

¹¹ A pozsonyi orthodox rabbiképző intézet. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1896. november 22., 1–2.

gyakorlati célokat követő polgári iskolára nézve”. Dröxler Gusztáv (1844–1903) polgármester a tanácskozáson emlékeztette Plachyt, hogy a törvényhatóságot még Trefort Ágoston korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter felmentette ezen iskolaállítási kötelezettsége alól, mert Pozsony számára külön pénzügyi terhet jelentettek a városban működő közigazgatási szervek „fokozott igényei”. A napilap állásfoglalása szerint azonban a város egy kormányrendelettel nem menthető fel törvényi kötelezettsége alól, és „a magyar közművelődéstől áthatott polgári osztály megteremtése érdekében” szükséges az új tanintézmény. Annál is inkább, „mert Pozsony magyarosodása országos érdek lévén, biztosan remélhető, hogy nemzeti culturánk érdekében annyi kezdeményező erővel és politikai bátorsággal bíró Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter nem fog vonakodni, ha a város anyagi viszonyai úgy kívánják, egy községi polgári iskola létrejöttét, ha kell, tetemes anyagi segítséggel is biztosítani”.¹²

A vármegyei magyar értelmiség a régióbeli magyarosítást szorgalmazva is több esetben kérte a szakminiszter segítségét. Például 1900 májusában Komlóssy Ferenc (1853–1915) tanár, tanügyi szakíró és történész, esztergomi kanonok és későbbi pozsonyi prépost (több cikluson át az Országos Antiszemita Párt, majd az Országos Mérsékelt Antiszemita Párt országgyűlési képviselője) vezetésével küldöttség kereste fel Wlassicsot. Állami polgári iskola létesítését kérték tőle a Pozsonyhoz közeli Malackán (Malacky). „Nagy szolgálatot tenne ez az intézet Malacka tót vidékén a magyarságnak. Wlassics Gyula vallásos közoktatási miniszter szívesen fogadta a küldöttséget s megígérte a kérelem támogatását” – jegyezte meg a hír kapcsán a *Nyugatmagyarországi Híradó*.¹³ A településen 1919-ben a csehszlovák hatóságok hozták létre a szlovák tannyelvű Malackai Állami Polgári Iskolát (Doršicová 2011).

A nemzetiségek lakta területeken a magyarosítás oktatásügyi eszközeként értelmezte id. Vutkovich Sándor a bentlakásos iskolákat, ezért ilyenek létesítését javasolta a szaktárca vezetőjének:

A magyar állameszme megerősítése szempontjából nagyon célszerű volna, ha az állam Internatusokat szervezne a tót nemzetiségi vidékeken s azokat fölszerelné a nemzeti művelődés minden hathatós tényezőjével. Próbálja meg csak genialis kultuszminiszterünk Wlassics Gyula s állítson föl két három nagyszabású Internatus a gimnáziumokkal kapcsolatban, majd meglátja, hogy nem lesz kárba vesztett munka és kiadás. Az internatusokban csakhamar erős gyökeret verne a nemzeti közszellem, a honnan aztán a magyar műveltség árasztaná szét sugarait. (Id. Vutkovich 1901)

A hírlap támogatta a Wlassics vezette tárcának azt az igyekezetét, hogy ha egy-egy nemzetiségi településen már létesült óvoda, ott lehetőleg állami népiskolát és ún. gazdasági ismétlő-iskolát is indítsanak, de ezt a lépést nem tartotta elégségesnek. Elismerte ugyan, hogy a kormányzati elképzelés megvalósításával a legtöbb 3–15

¹² A községi polgári iskola kérdése Pozsony sz. kir. város közigazgatási bizottságában. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. szeptember 12., 1.

¹³ A malackai állami polgári iskola ügye. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1900. május 16., 3.

éves helyi és környékbeli nem magyar fiúnak magyar nevelője és oktatója lett, de „ettől kezdve katonáskodásáig – sajnos – kisiklott a tanító kezéből, elfeledte azt is, a mit tudott s mire katona sorba került, egy szót sem tudott semmiből, magyarul sem”. A névtelen cikkíró ifjúsági szervezetek alapításában látta az áthidaló megoldást, hiszen „a 15 éves, gazdasági iskolát végzett ifjú be fog lépni ebbe az egyesületbe, melyet a tanító szervez, vezet, ellát könyvtárral, alakít annak keretén belül daloskört, s a zene erejével, a szó hatalmával, a betű hatásával, a költő szavainak szavalásával leköti az ifjú érdeklődését 20 éves koráig, míg katonának megy, magyar érzéssel, magyar szóval, magyar kultúrán növekedve”.¹⁴

Összefoglalás

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a 19-20. század fordulóján Pozsony legbefolyásosabb magyar periodikumának számító *Nyugatmagyarországi Híradó* minden vonatkozásban élénk figyelemmel kísérte és a legtöbb esetben elismerte, támogatta Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszteri tevékenységét. Esetenként konkrét jobbitási javaslatokat is tett. Gyakran reagált a Bánffy- és a Széll-kormány nemzetiségpolitikájára és annak oktatáspolitikai vetületeire.

A kiválasztott minták alapján is látható, hogy a pozsonyi magyar értelmiségnek a napilap körül tömörülő konzervatívabb, a millenneumi nemzetállami eszmét követő része az oktatásügy korabeli eszköztárát is igyekezett mozgósítani a nyugat-magyarországi város és környéke remélt gyors magyarosítása érdekében.

Köztudott, hogy a körültekintő hely- és oktatástörténeti kutatások során a korabeli sajtó elemzése nem helyettesítheti, legfeljebb kiegészítheti az elsődleges források (főként levéltári dokumentumok) kritikus vizsgálatán alapuló feldolgozásokat. Ugyanakkor az ilyen áttekintés is a további vizsgálódás segédletévé válhat, hiszen kiindulási vagy kiegészítő témaregisztert ad az elsődleges források tanulmányozásához. Jelen vázlat része annak a Pozsonyi Kifli Polgári Társulás (Občianske združenie Bratislavské rožky) keretében 2020 óta zajló műhelymunkának, amely az 1867 és 1918 közti Pozsony oktatásügyének történetét hivatott feltérképezni és monografikus formában megjelentetni.

Irodalom

Bodó Péter (2024): Egy haladó szellemű iskolaalapító – Veres Pálné 155 éve hívta életre híres gimnáziumát. *PestBuda online várostörténeti és kulturális folyóirat*, https://pestbuda.hu/cikk/20241017_egy_halado_szellemu_iskolaalapito_veres_palne_155_eve_hivta_eletre_hires_gimnaziumat (Letöltés: 2025. január 10.)

Borovszky Samu (szerk.) (1906): *Magyarország vármegyéi és városai – Pozsony vármegye*. Budapest: Apollo Irodalmi Társaság.

DIKDA (Digitálna knižnica SNK, 2025): *Pozsonyvidéki Lapok*

¹⁴ Ifjúsági egyesületek. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. november 23., 1.

Doršicová, Miroslava (2011): *Spolkový a kultúrny život v malom meste na Záhorí v medzivojnovom období*. Brno: Masarykova univerzita – Filozofická fakulta, Historický ústav.

Fazekas Csaba (2012): Egyházak és egyházügyi törvények Magyarországon, 1791–2011. *Sola scriptura*, 14. (2012/1), 12–23.

Földváry Gergely (2020): A gyerekek budapesti Eldorádója – A játszótérek története a fővárosban. *PestBuda online várostörténeti és kulturális folyóirat*, https://pestbuda.hu/cikk/20200530_gyerekek_pesti_eldoradoja_a_jatszoterek_tortenete_a_fovarosban (Letöltés: 2025. január 10.)

Ghyczy József (1897): A nőkről a nőknek. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1897. augusztus 12., 1.

Huska, Ernest (2021): Mestské a župné školstvo 1918–1934 vo svetle Pamätníka župy Bratislavskej. In: *Dejiny školstva v Bratislavskej župe*. Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja – Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2020. Szerk. Mikulová, Agáta – Langerová, Tereza – Gembešová, Lucia. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj, 82–94.

Katus László (2012): *A modern Magyarország születése – Magyarország története 1711–1914*. Pécs: Kronosz Kiadó.

Király Pál (1895): Dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter programbeszède. *Magyar Pedagógia*, 1895/4, 81–88.

Korpás Árpád (2021): A Pozsonyi Hírlapírók Egyesülete és a Petőfi-szobor ügye. In: *Nova Posoniensia – A pozsonyi magyar tanszék évkönyve*. XI. évf., Pozsony–Bratislava: Szenci Molnár Albert Egyesület, 229–243.

Korpás Árpád (2025): „Szempe felé fordult egész Magyarország figyelme”. (Tanulmány a Szenci Városi Múzeum megjelenés alatt álló tanulmánykötetében.)

Kulcsár Zsuzsanna (2000): *A Pozsonyi Magyar Tannyelvű Alapiskola és Gimnázium története (1950–2000)*. Pozsony: Terra Könyvkiadó.

Jónás Károly (2002): Báró Wlassics Gyula. In: Jónás Károly – Villám Judit: *A Magyar Országgyűlés elnökei, 1848–2002: almanach*. Budapest: Argumentum Kiadó, 245–249.

Loudová, Jarmila (2012): *Vzdělávání žen v 19. století. Obraz ženy 19. století v krásné literatuře*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.

Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945, 1865, II. kötet. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi 65.719. szám alatt a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett rendelete, a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában. Budapest: Magyar Kir. Belügyminisztérium, 1680–1686.

Mann Miklós (2002): *Wlassics Gyula életműve*. In: Kapiller Imre (szerk.): *Wlassics Gyula és kora 1852–1937*. Zalaegerszegi Füzetek 8., Zalaegerszeg: Millecentenárium Kézalapítvány, 9–35.

Molnár Victor (1907): *Dr. Wlassics Gyula – élet- és jellemrajzi vázlatok*. Budapest: Franklin Társulat.

Ortvay Tivadar (2008): *Pozsony város utcái és terei. Óváros*. Pozsony: Kalligram.

Plachy Bertalan (1895): Az új közoktatásügyi miniszter és a népnevelésügy II. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. január 30., 1–2.

Popély Gyula (2003): A Felvidék iskolaügye a dualizmus éveiben (2). *Irodalmi Szemle*, 2003/3, 64–85.

Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.) (2007): *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Budapest: Korona Kiadó.

Prém József (1895a): Az ígérek bevéltása. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. május 25., 1.

Prém József (1895b): A tornaversenyek után. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1895. június 6., 2–3.

Sebestyén Árpád (1902): Tanügyi bajok. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. április 15., 1.

Szarka László (2005): *Pozsony etnikai változásai és a városi közigazgatás a két világ-háború között*. In: *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Szerk. Czoch Gábor – Kocsis Aranka – Tóth Árpád. Pozsony: Kalligram, 401–419.

Tancer, Jozef (2022): *A soknyelvű Pozsony nyomában*. Budapest: Lábnym Könyvkiadó.

Vesztróczy Zsolt (2024): *Közművelődés és nyelvoktatás. Egyesületi nyelvtanfolyamok a dualizmus kori Zólyom megyében*. Nemzeti Könyvtár, blogbejegyzés: <https://nemzeti-konyvtar.blog.hu/api/trackback/id/18299855> (Letöltés: 2025. január 10.)

Id. Vutkovich Sándor (1896): Az asszony. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1896. december 13., 1.

Id. Vutkovich Sándor (1901): Mi kell a felvidéknek! *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1901. június 29., 1.

Id. Vutkovich Sándor (1902): A pozsonyi leánygimnáziumról. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1902. február 12., 1.

Wlassics Gyula (1892): *Dr. Wlassics Gyula képviselőjelölt programbeszéde Nagy-Kanizsán 1892. jan. 17-én*. Nagykanizsa: Ifj. Wajdits József és Danielisz L. Könyvnyomdája.